

Új lehetőségek a társas kapcsolatok kialakítására sajátos nevelési igényű tanulók integrált nevelésében¹

© Horváth Endre* - Kiss Dóra** - Szekeres Ágota***

*ELTE-BGGYK Atipikus Viselkedés és Kogníció Gyógypedagógiai Intézet

[*horvath.endre@barczi.elte.hu](mailto:horvath.endre@barczi.elte.hu)

**Bács-Kiskun Megyei Pedagógiai Szakszolgálat Kecskeméti Tagintézmény

[**hekker.5d@gmail.com](mailto:hekker.5d@gmail.com)

***ELTE-BGGYK Atipikus Viselkedés és Kogníció Gyógypedagógiai Intézet

[***agota.szekeres@barczi.elte.hu](mailto:agota.szekeres@barczi.elte.hu)

Magyarországon a sajátos nevelési igényű tanulók integrált oktatásának növekvő tendenciája figyelhető meg az elmúlt 30 évben (Papp, Perlusz, Schiffer, Szekeres és Takács, 2012). Valószínűsíthető, hogy ez a tendencia hosszú távon nem változik, így felértékelődnek azok az eszközök, melyek az integráció sikerességének mutatói lehetnek.

Egy gyermek életében kiemelt jelentőségű, hogy milyen szociális kapcsolatokat tud kialakítani és fenntartani egy közösségben. Ezek a pozitív interakciók segíthetik a jobb szociális státusz elérését is (Estell, Jones, Pearl, Van Acker, Farmer és Rodkin, 2008). Viszont azt is tudjuk, hogy az integrált tanuló oldaláról a kapcsolatok kialakításának gátja lehet a kölcsönösség hiánya vagy éppen a szabadidős tevékenységek megosztásának nehézsége (Schneider, 2016), ezért előfordulhat, hogy az ilyen helyzetben lévő gyermekek sokkal nehezebben illeszkednek be a közösségbe, könnyen peremhelyzetre kerülhetnek (Fischer, 2009).

A tanulói közösségek megismerésére - akár integrációban, akár szegregált tanulócsoportokban - olyan eszközt kell alkalmaznunk, amely árnyalt képet tud adni. Két oldalról közelíthetjük meg a kérdést: vizsgálhatjuk a csoportot, hogy az mennyire mozgósítható, mennyire tagolt, hogyan is működik, illetve vizsgálhatjuk az egyént a közösségen belül, hogy milyen kapcsolatokat sikerült kiépítenie.

Módszertani kiindulópontunk a Mérei-féle többszemponú szociometria volt (Mérei, 1971), amelynek a korlátaival szembesülve fejlesztettünk egy szoftvert. A SMETRY rendszer napjaink legújabb technológiáit alkalmazva felhasználó közelivé teszi a szociometria módszerét. Könnyen kezelhető felülete rendkívül gyors adatbevitelt tesz lehetővé, s web alapú kialakítása hatékony együttműködést biztosít a szoftvert használó felhasználók között. Más szoftverekkel ellentétben bármilyen operációs rendszeren és eszközön használható. Az adatbevitel után rendelkezésre áll az osztály gyakorisági és kölcsönösségi táblázata, a közösséget jellemző kohéziós és csoportléghőmérséklet mutató, a társas mező tagolódási dimenzióinak mutatói.

A szociogram elkészítésében egy interaktív felület segíti a felhasználót (Horváth, Szekeres, 2014). Megkezdődött egy egységes pedagógiai elemzés készítését támogató protokoll kialakítása (Horváth, Szekeres, 2015). Az így kapott visszajelzést akár az osztályban tanító pedagógus is fel tudja használni mindennapi munkájában a

¹ A publikáció megírását az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatta.

mutatók alaposabb ismerete nélkül. A mérések többször elvégezhetőek, így vizsgálhatóak a közösségekben bekövetkező változások is. A SMETRY fejlesztésével egy olyan széles körben alkalmazható rendszer létrehozását tűztük ki célul, amelyet a nevelési színtér résztvevői felhasználhatnak a tanulói közösségek megismerésében, a bennük zajló folyamatok monitorozására, elősegítve a minél eredményesebb oktatói-nevelői munkát (Horváth, 2015).

A Mérei-féle többszemponútú szociometriai mérést követően a szociogram felrajzolása során csak a kölcsönös, rokonszenvi választásokat jeleníthetjük meg. A rokonszenvi választások esetében a tanulóknak érzelmi alapú kérdésekben kell dönteniük. A kölcsönös kapcsolatokból létrejövő háló, vagyis a szociogram tehát a közösség reális viszonylatának, kétirányú kommunikációs csatornáinak térképe. Ezzel szemben a nem viszonzott rokonszenvi választások érdeklődés, vágy szintjén jelennek meg, megmutathatják az egyes személyek kezdeményezési készségét új kapcsolatok kialakításában, illetve következtethetünk belőlük, hogy az elszigeteltség az egyén passzivitására vagy a közösség elutasítására vezethető vissza. Több éves fejlesztést követően a SMETRY rendszer alkalmassá vált teljesen új szociometriai mutatók létrehozására, melyek a nem viszonzott rokonszenvi választások mutatói.

A nem viszonzott rokonszenvi választások mutatói a többi szociometriai mutatóval ellentétben nem a közösségre, hanem az egyénekre vonatkoznak. Jelentőségük abban rejlik, hogy a többi közösséget jellemző mutatót pontosítva láthatóvá válik, hogy a magányos helyzet az adott egyén vagy a közösség többi tagjának passzivitására vezethető vissza.

Enyhén értelmi fogyatékos tanulókat integráló 4. és 5. évfolyamos osztályok korábbi vizsgálatánál a választások elemzéséből láttuk, hogy az integrált tanulók kisebb erőfeszítést tesznek a kapcsolatok kialakítására, a kontrolltanulók pedig célirányosabban választanak, erősebb kapcsolatok létrehozására törekszenek (Kiss, 2016). A kontrolltanulók által leadott, viszonzatlan rokonszenvi választások és a feljük érkező nem viszonzott választások hányadosa 0,86, az integrált tanulók esetében 5,69. Ez azt mutatja meg, hogy a kontrolltanulók helyzetét sokkal inkább a saját döntéseik határozzák meg, az integrált tanulók kapcsolatainak sikertelensége majdnem hatszor inkább a társak passzivitására vezethető vissza, mint az övékre. A vizsgált közösségekben az enyhén értelmi fogyatékos tanulók rossz szociometriai státuszának oka tehát nem abban keresendő, hogy elzárkóznak a társaiktól, hanem hogy a társak nem választják őket (Kiss, 2016).

Az említett vizsgálatban és az azt megelőző elemzések során az interaktív szociogram rajzoló felületet segítségével, a szociogramok elemzésével kaptunk információt az egyénekről. A grafikusan megjelenített választások elemzése volt a kiindulópont. Ugyanakkor ebben a vizsgálatban fogalmazódott meg az igény a grafikus elemzést felváltó, kvantitatív mutatók iránt és készült meghatározásra az első, nem viszonzott rokonszenvi választásokat leíró, kezdeményezési mutató.

A nem viszonzott rokonszenvi választásokat az alábbi három mutatóval jellemezhetjük az egyén és a közösség viszonylatában:

1. Kezdeményezési mutató

2. Elágazási mutató
3. Kapcsolódási mutató

A mutatók értékének értelmezésekor figyelembe kell venni a kölcsönös kapcsolatok számát is, hiszen sok megvalósult kölcsönös kapcsolat esetén a szélsőséges mutató érték nyilván nem az egyén passzivitását, hanem sikerességét tükrözi a kapcsolatok kialakításában.

A **kezdeményezési mutató** a személyek által leadott és a személyek felé érkező viszonzatlan rokonszenvi választások számának a hányadosa. Megmutatja, hogy egy adott személy kezdeményezőkézsége milyen viszonyban áll a társakéval, vagyis a kölcsönös választások hiányának oka az egyén vagy a társak passzivitására vezethető inkább vissza. Fontos tisztázni, hogy ebben az esetben a passzivitas, mindig az adott fél irányában értelmezendő, nem globálisan a közösség többi tagjával szemben. Az alacsony érték az egyén, míg a magas a közösség passzivitására utal.

Az **elágazási mutató** jelzi, hogy a választható személyek hány százalékát célozza viszonzatlan választásaival az adott személy. A választható személyek számát a rokonszenvi kérdések számának és a kérdésenkénti választásoknak a szorzata adja. Az elágazási mutatót hányadosként határozzuk meg, melynek számlálójában azon személyek száma áll, akik felé viszonzatlan választást indított az adott személy, míg nevezőjében a választható személyek száma. Magas érték arra utal, hogy az egyén túl sok személyt céloz meg választásaival, azok nem összpontosulnak 2-3 személy köré. Ha nincs vagy kevés gyenge kölcsönös kapcsolata van az egyénnek és a mutató értéke alacsony, egyértelműen az egyén passzivitását jelzi a szubjektív választásokban.

A **kapcsolódási mutató** feltárja, hány darab új kapcsolat kialakítására van lehetősége adott személynek. Ebben a mutatóban rejlik a nem viszonzott rokonszenvi választások vizsgálatának legnagyobb lehetősége, hiszen olyan potenciális kapcsolódási pontokat tár fel a pedagógus számára, amelyeket realizálva elősegítheti például az integráltan tanuló gyerekek szociális szempontú beilleszkedését. Ha a mutató értéke 1 vagy nagyobb, akkor azt jelenti, hogy a személynek a közösség másik tagja felé van lehetősége új vagy erősebb kapcsolat kialakítására.

Ezeket a mutatókat a SMETRY rendszer már automatikusan számolja, nem szükséges hozzá a szociogramok ilyen szempontú elemzése. A mutatók jellegükből adódóan lehetőséget biztosítanak további kvantitatív elemzésekre. Vizsgálhatjuk ez egyéni értékek közötti különbséget, de eltérő közösségek tagjait is összehasonlíthatjuk.

Befejezés

A kurrens vizsgálatok áttekintésében láthattuk, hogy milyen jelentősséggel bír az integrációban tanuló gyermekek szociometriai helyzetének vizsgálata, nem csak az enyhén értelmi fogyatékos tanulók esetében. Az oktatási-nevelési szintéren dolgozó szakembereknek gyors, objektív, konszenzuális vizsgálóeljárásokra van szükségük,

melyek segítik az állapotfeltárást, valamint a végbemenő változások monitorozását. Ehhez igyekszünk segítséget adni a SMETRY rendszer fejlesztésével.

A rendszer fejlesztésének következő mérföldköve a nem viszonzott rokonszenvi választások mutatóinak kifejlesztése volt. Az új mutatóknak fontos szerepe lehet a jövőben a gyakorlati (gyógy)pedagógiai munkában, a szociális szempontú beilleszkedés elősegítése tekintetében a közösségfejlesztés támogatásában. Gyors képet adnak az egyes tanulók helyzetéről, segítik az elszigetelődés okainak feltárását. A szakemberek közötti együttműködés során gyors információátadást tesznek lehetővé. Hangsúlyoznunk kell ugyanakkor, hogy a többi szociometriai mutatóhoz hasonlóan, csak kontextusban lehet értelmezni az értékeket. A mutatók csak helyzetképet adnak, segítik megtalálni a beavatkozás helyét, amennyiben az szükséges, de a beavatkozás megtervezése és kivitelezése minden esetben az alkalmazó feladata, az adott közösség, egyének jellemzőinek figyelembevételével.

Irodalomjegyzék

- Estell, D. B., Jones, M. H., Pearl, R., Van Acker, R., Farmer, T. W., & Rodkin, P. C. (2008). Peer groups, popularity, and social preference trajectories of social functioning among students with and without learning disabilities. *Journal of Learning Disabilities*, 41(1), 5-14.
- Fischer Gabriella (2009). Az integrációval kapcsolatos attitűdök kutatása. *Gyógypedagógiai Szemle*, 37 (4), 254-269.
- Horváth Endre, Szekeres Ágota (2014). A Mérei-féle többszempontú szociometria alkalmazása egy felhasználó központú szoftveren keresztül. In Ollé János (szerk.): *VI. Oktatás-Informatikai Konferencia Tanulmánykötet*. (pp. 66-67.) Budapest: ELTE PPK Neveléstudományi Intézet.
- Horváth Endre (2015). A szociometria korszerű alkalmazási lehetőségei a pedagógiai munkában a Smetry szoftver segítségével. In Tóth Péter, Holik Ildikó, Tordai Zita (szerk.): *Pedagógusok, tanulók, iskolák - az értékformálás, az értékközvetítés és az értékteremtés világa: tartalmi összefoglalók: XV. Országos Neveléstudományi Konferencia*. (p. 185.) Budapest: Óbudai Egyetem
- Horváth Endre, Szekeres Ágota (2015). Tanulói közösségek vizsgálata a SMETRY szoftverrel. In Csíkos Csaba, Gál Zita (szerk.): *PÉK 2015 XIII. Pedagógiai Értékelési Konferencia Program; Előadás-összefoglalók* (p. 91.) Szeged: SZTE BTK Neveléstudományi Doktori Iskola
- Kiss Dóra (2016): *Egy és két enyhén értelmi fogyatékos tanulót integráló osztályközösségek szociometriai elemzése a nem viszonzott választások tükrében*. Szakdolgozat. Budapest: ELTE-BGGYK
- Mérei Ferenc (1971). *Közösségek rejtett hálózata*. Budapest: Tömegkommunikációs Központ.
- Papp Gabriella, Perlusz Andrea, Schiffer Csilla, Szekeres Ágota, Takács István (2012). Két út van előttem...?: Speciális és többségi intézmények közötti kooperáció és konkurencia a sajátos nevelési igényű tanulók oktatásában. *Gyógypedagógiai Szemle*, 40 (2), 170-187.
- Schneider, B. H. (2016). *Childhood Friendships and Peer Relations. Friends and Enemies*. Second Edition. New York: Routledge.